

Savaşın Gölgesinde Sinema: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Adana'da Film Gösterimleri

Cinema in the Shadow of the War: Film Exhibitions in Adana during the Second World War

AYDIN ÇAM*

* Assoc. Prof., Çukurova University, Faculty of Communication, Department of Radio, Television, and Cinema, Balcalı Campus, 01330 Sarıçam, Adana / Türkiye.
E-mail: acam@cu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-4168-3093>

Öz: Bu çalışmayla, İkinci Dünya Savaşı sırasında Adana sinemalarında gösterilen filmlerin tespiti, bunların yapım ve dağıtım orijinlerine göre sınıflandırılması ve savaş koşullarıyla ilişkili gösterim pratiklerinin yorumlanması amaçlanmaktadır. Savaşın ağır ve istikrarsız koşulları, Türkiye'de film temininde zorluklara yol açmış, ithalat dinamiklerini sürekli etkilemiştir. Bu bağlamda, savaş yıllarında Adana'da gösterilen filmlerin incelenmesi hem sinema tarihi hem de şehrin sosyo-kültürel dinamikleri açısından önemlidir. Araştırmada, savaş yıllarında Adana'da yayımlanan Bugün, Türksözü ve Yeni Adana gazetelerinin arşivleri taranmış, ulaşılan veriler temalara ayrılmış ve analitik olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, bu dönemde Adana'da gösterilen filmlerin beş ana kategoride toplandığını göstermektedir: (1) Amerikan yapımları başta olmak üzere salon filmleri; (2) Alman (UFA) yapımı ve dağıtımı olan filmler; (3) Şark filmleri; (4) Türk yapımları ve (5) Haber, propaganda ve savaş filmleri. Çalışma, savaş dönemi Türkiye'sindeki film dağıtım ve gösterim pratiklerine yerel bir bakış açısı sunmakta ve Yeşilçam sinemasının ortaya çıkışına zemin hazırlayan erken dönem koşullarına ışık tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türk sinema tarihi, Adana sinema tarihi, film dağıtım tarihi, Şark filmleri

Abstract: This study aims to identify the films screened in Adana during the Second World War, classify them based on their production and distribution origins, and interpret exhibition practices shaped by wartime conditions. The severe and unstable circumstances of the war disrupted film supply in Turkey and continually affected import dynamics. In this context, examining the films shown in Adana offers insights into Turkish cinema history and the city's socio-cultural fabric. The research is based on an archival review of three local newspapers –Bugün, Türksözü, and Yeni Adana–published during the war years. The data collected were thematically organized, and analytically evaluated. The findings indicate that the films exhibited fall into five categories: (1) Theatrical films, primarily American productions; (2) German (UFA) films; (3) Oriental films; (4) Turkish productions; and (5) Newsreels, propaganda, and war films. The study provides a localized perspective on wartime exhibition practices and sheds light on the formative conditions of Yeşilçam cinema.

Keywords: The Second World War, Turkish cinema history, Adana cinema history, history of film distribution, Oriental films

Gönderim 15 Mart 2025
Düzeltilmiş Gönderim 24 Haziran 2025
Kabul 25 Haziran 2025

Received 15 March 2025
Received in revised form 24 June 2025
Accepted 25 June 2025

Giriş

1930'ların başından itibaren Asya ve Avrupa'da yükselen işgal ve saldırganlık politikaları, İkinci Dünya Savaşı'nın zeminini hazırlamıştır. Japonya'nın 1931'de Manchurya'yı, İtalya'nın 1935'te Etiyopya'yı işgali ve ardından İspanya İç Savaşı'na (1936–1939) Almanya ve İtalya'nın müdahil olmasıyla başlayan gerilim, 1938'de Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakya'yı ilhak etmesi, 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla savaşa dönüşmüştür (Keegan, 1989; Stone, 2019). Kısa sürede Avrupa'nın batısına ve Akdeniz'e yayılan savaş, Türkiye'yi dört bir yandan kuşatmıştır. Almanya, Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a ilerlemiş; güneyde Irak'ta Reşid Ali Geylani liderliğinde Britanya'ya karşı başlatılan ayaklanma, Mihver Devletlerinin desteğini almış, ardından Britanya Musul'a ve Bağdat'a girmiştir. Vichy Fransa'sının kontrolündeki Suriye ve Lübnan 1941 yazında Britanya ve Özgür Fransa kuvvetlerince işgal edilmiştir. Doğu sınırimızdaysa SSCB, İran üzerinden yeni bir ikmal hattı açmak amacıyla Ağustos 1941'de bu ülkeyi işgal etmiştir. Bu jeopolitik kuşatma altında kalan Türkiye, savaş süresince tarafsız kalmayı hedefleyen denge politikası yürütmüş; yoğun diplomatik faaliyetlerle doğrudan çatışmaya girmemeyi başarmıştır (Özçelik, 2010). Ancak savaşın gidişatına bağlı olarak Ocak 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş, böylece Müttefiklere katılarak Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Türkiye her ne kadar fiilen savaşa girmemiş olsa da, bu dönem askerî hazırlıklar, ekonomik daralmalar, devlet müdahalesi ve toplum üzerindeki baskıların yoğunlaştığı bir süreçtir. Millî Korunma Kanunu ile devletin ekonomik yaşama müdahalesi olağanüstü düzeye ulaşmış, ithalat kısıtlanmış, üretim millileştirilmiş, kamu harcamaları artmış, kıtlık, enflasyon ve iş gücü kaybı yaygınlaşmıştır (Zürcher, 2000, ss. 257–298). 1942'de yürürlüğe giren Varlık Vergisi, özellikle azınlıkları hedef alarak toplumsal ayrışmayı derinleştirmiştir (Koçak, 2018 ve 2020). Aynı dönemde basın sansür altına alınmış, tek parti rejimi propaganda yoluyla toplumsal birliğini pekiştirmeye çalışmıştır (Zürcher, 2000, s. 98).

Savaş, hüküm sürdüğü yerlerdeki her şey gibi, sinemanın yapım, dağıtım ve gösterim pratiklerini de alt-üst etmiştir. Almanya'nın kontrol ettiği Avrupa'da, Joseph Goebbels'e doğrudan bağlı olan Reich Film Dairesi (*Reichsfilmkammer*) ve Reich Kültür Dairesi (*Reichskulturkammer*) aracılığıyla Naziler sinemayı propaganda amaçlı kullanırken, film yapım ve dağıtımını Universum-Film Aktiengesellschaft (UFA) tarafından gerçekleştirilir. İşgal altındaki Fransa, Belçika, Hollanda ve Çekoslovakya'daki gösterimler sıkı şekilde denetlenir (Vande Winkel ve Welch, 2011). 1935'te oluşturulan İtalya Film Endüstrisi Kurumu (*Ente Nazionale Industrie Cinematografiche* – ENIC) ve 1937'de açılan Cinecittà, savaş sırasında da Mussolini hükümetinin propaganda aracı olarak çalışmaktadır. Cinecittà'da üretilen filmler ENIC tarafından dağıtılır ve ihraç edilir (Ricci, 2008). Britanya'da, savaşın ilk şokunun ardından belgesel-propaganda filmleri halkın moralini yükseltmek için kullanılır; bu filmler 1942'den sonra Amerikan şirketleri tarafından dünyaya dağıtılır (Chapman, 2001). Savaşa değin Twentieth Century Fox, Metro-Goldwyn-Mayer (MGM), Paramount, RKO Pictures (RKO) ve Warner Bros. Avrupa'da kendi operasyonlarıyla veya ENIC gibi organizasyonlarla filmlerini dağıtırken (Ricci, 2008, s. 68), ABD'nin fiilen savaşa girdiği 8 Aralık 1941'de, Britanya dışındaki tüm operasyonları sona erer (Melnick, 2022, ss. 64–75). 1942'de Savaş Bilgi Ofisini (*Office of War Information* – OWI) ve ona bağlı Sinema Bürosunu (*Bureau of Motion Pictures* – BMP) kurarak propaganda faaliyetlerini örgütleyen ABD

(Koppes ve Black, 1987), bu faaliyetlerin önemli ögesi olan filmleri dağıtmak için yeni rotalar oluşturmaya başlar. Bir zamanlar Avrupa'dan, çoğunlukla Fransa'dan yönlendirilen veya doğrudan İstanbul'a gönderilen Amerikan filmlerinin yeni rotaları artık Kahire ve Bağdat gibi, Müttefiklerin kontrolündeki merkezlerden geçmektedir (Mingant, 2022).

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye'de sinemanın hem biçimsel hem işlevsel olarak dönüştüğü, yeniden konumlandığı ve kalıcı etkiler bıraktığı bir dönemdir. Her ne kadar Türkiye savaşta resmen tarafsız kalmış olsa da bu tarafsızlık, özellikle savaşın ilk yıllarında Almanya lehine bir eğilim taşıyan denge politikalarıyla şekillenmiştir. Türkiye'nin ekonomik ve askerî bağımlılığı, Almanya'nın faaliyetlerine göz yumulmasına ve ülkenin Mihver yanlısı bir görünüm sergilemesine neden olmuştur (Özuyar, 2011, s. 12; 2013). Bu dış politika tercihleri ve ekonomik koşullar sinema sektörünü doğrudan etkilemiş, ithalat dengelerinden içerik denetimine kadar pek çok alanda belirleyici olmuştur. Savaşın getirdiği ekonomik zorluklar ve teknik yetersizlikler nedeniyle yerli film üretimi düşük seviyede kalmış, yapımcılar daha kârlı olan ithalata yönelmiştir (Cantek, 2004, s. 108). Örneğin 1935'te İstanbul'da yalnızca bir yerli filmi gösterilirken, 322 yabancı film vizyona girmiştir (Abisel, 2005, s. 17). Avrupa pazarlarının kapanmasıyla birlikteyse ABD ve Mısır yapımları öne çıkmıştır; 1938–1944 yıllarında Türkiye'de gösterilen Mısır filmlerinin sayısı yerli yapımlardan fazladır (Özön, 1968, s. 21; Özön, 2013, s. 126). Twentieth Century Fox, Columbia, Metro-Goldwyn-Mayer, Warner Brothers, United Artists ve Paramount gibi büyük Hollywood stüdyoları ithal film pazarına hâkim olurken (Scognamillo, 1991, ss. 53–54), sansür politikaları da sıkılaştırılmıştır. Ancak tüm bu koşullara rağmen sinema, halk için bir kaçış alanı ve yatırım mecrası olarak önemini korumuş; ticari ve sanatsal ilgiler bu dönemde ilk kez kesişmiştir (Berkaş, 2008, ss. 183, 267; Scognamillo, 1993, ss. 83–112).

Araştırmanın Amacı, Kuramsal Çerçevesi ve Yöntemi

Bu çalışmayla, İkinci Dünya Savaşı sırasında Adana sinemalarının ve bu sinemalarda gösterilen filmlerin tespiti, gösterilen bu filmlerin yapım ve dağıtım orijinlerine göre sınıflandırılması ve savaş koşullarına bağlı olarak yapım, dağıtım ve gösterim pratiklerinin yorumlanması amaçlanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında sinemaya gitmek, Adana'da popüler bir boş zaman etkinliğidir. Bununla beraber sinemalar aynı dönemde toplumsallaşma ve kültürlenme mekânı işlevi görmektedir. Üstelik sinemalarda gösterilen haber filmleri, savaş yıllarında Adanalılar için gazetelerle birlikte başlıca haber kaynaklarından biri olmuştur. Haber ve savaş filmleri, aynı zamanda Almanya, ABD ve İngiltere gibi ülkeler tarafından propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Savaş yıllarında yerli film üretimi henüz emekleme aşamasında olduğundan, ülkedeki sinemaların film ihtiyacı büyük ölçüde ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Ancak savaşın ağır ve değişken koşulları, film ithalinde zorluklara yol açmakta ve dinamikler sürekli değişmektedir. Bu nedenle, savaş koşullarında Adana sinemalarında gösterilen filmlerin tespiti ve yorumlanması hem Türkiye sinema tarihine hem de toplumsal ve kültürel tarihimize katkı sağlayacak niteliktedir.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, sinema tarihini yalnızca estetik ölçütler ve ulusal sinema gelenekleri üzerinden değil, aynı zamanda gündelik yaşama için

toplumsal, kültürel ve yerel bağlamlar, film dolaşımı, gösterim koşulları, seyir mekânları ve seyirci deneyimleri üzerinden analiz eden *Yeni Sinema Tarihi* (*New Cinema History*) yaklaşımına dayanmaktadır. 2000’li yıllarda, metin merkezli analizlere eleştirel bir yanıt olarak gelişen bu yaklaşım, sinemayı yalnızca bir sanat formu değil, aynı zamanda tarihsel anlatılar ve kültürel kimliklerin oluşumunda etkili bir toplumsal kurum olarak değerlendirir (Maltby, Biltereyst ve Meers, 2011; Biltereyst, Maltby ve Meers, 2019). Bu bağlamda, film dolaşımı (*film circulation*) ve film akışı (*film flow*) gibi kavramlar, filmlerin üretildikleri merkezlerden çevrelere nasıl yayıldığını ve bu süreçte farklı sosyal ve tarihsel bağlamlarda nasıl yeniden anlamlandırıldığını incelemek için kritik kavramlar olarak öne çıkar (Hediger ve Vonderau, 2009; Acland, 2003). Film gösterimleri, yalnızca bir boş zaman etkinliği değil, aynı zamanda sosyal aidiyet, kimlik inşası ve mekânsal yönelimlerin şekillenmesinde rol oynayan bir kültürel pratiktir.

Bu yaklaşım, tarihsel bağlamın gündelik yaşamla ilişkisini anlamaya çalışırken gazeteleri de önemli bir kaynak olarak kabul eder. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mikro tarih ve kültür tarihi yaklaşımlarının etkisiyle tarihyazımı, siyasal olaylar ve büyük figürler yerine sıradan bireylerin yaşam pratiklerine odaklanmaya başlamıştır. Bu çerçevede gazeteler, toplumsal tahayyül, değerler sistemi ve kültürel dönüşümler hakkında önemli birincil kaynaklardır. Hem iletişim aracı hem de kültürel üretimin somut göstergesi olan gazeteler, tarihçiye geniş bir analiz imkânı sunar (Neuman, 2006). John Tosh’un (2020) da vurguladığı gibi, belgeler yalnızca aktarılmamalı, bağlamı içinde analiz edilmelidir; bu bağlamda gazetelerdeki temsiller tarihsel çözümlemenin merkezinde yer alır. Türkiye’de sinema tarihinin yazımında da gazeteler, özellikle Erken Cumhuriyet ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerini inceleyen Nilgün Abisel (2005), Esin Berktaş (2008), Levent Cantek (2004) ve Ali Özuyar (2011) gibi araştırmacıların çalışmalarında olduğu gibi, vazgeçilmez birincil kaynaklar olarak kullanılmaktadır.

Araştırma kapsamında, Mayıs 1939–Nisan 1946 tarihleri arasında Adana’da yayımlanan *Bugün*, *Türksözü* ve *Yeni Adana* gazeteleri taranmıştır. Bu gazetelere, Millî Kütüphane ile Çukurova ve İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinin dijital arşivlerinden ulaşılmıştır. Kâğıt kıtlığına rağmen düzenli yayımlanması ve sinema programlarına geniş yer vermesi nedeniyle *Bugün* gazetesi başlıca kaynak olarak öne çıkmıştır. Üç gazetenin birlikte kullanılması, veri çeşitliliği sağlayarak araştırmanın güvenilirliğini artırmıştır. Gazetelerin az sayfalı oluşu ve sinema ilanlarının genellikle belirli bir sayfada yer alması, taramayı kolaylaştırmıştır. Elde edilen filmler öncelikle gösterildikleri sinemalara, gösterim tarihlerine ve vizyon sürelerine göre sınıflandırılmış; ardından yapım yılı, yönetmeni, dağıtıcısı gibi temel künye bilgileri belirlenmiştir. Yerli filmler dışında, çoğu film orijinal adından farklı isimlerle gösterildiği için kimlik tespiti sürecinde aynı dönemin *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Ulus* ve *Son Posta* gibi ulusal gazeteleri de taranmıştır. Bu yolla, savaş yıllarında Adana’da gösterilen yaklaşık 900 filmin kimliği tespit edilmiştir¹. Orijinal film bilgilerine ulaşmak için *IMDB* (<https://www.imdb.com/>) ve *Elcinema* (<https://elcinema.com/>) veri tabanlarından yararlanılmış, gerektiğinde yapım şirketi kataloglarına başvurulmuştur. Bu kaynaklar sayesinde, gazete ilanlarında yer almayan yapım yılı, yönetmeni, yapım ve dağıtım şirketi gibi detaylar derlenmiştir. Bu veri,

¹ Buna karşın, neredeyse tamamı Mısır yapımı olmak üzere, yirmi kadar filmin orijinal adına ve bilgisine ulaşmak mümkün olmamıştır.

geleneksel yöntemlerle (Neuman, 2006, ss. 466–478; Miles, Huberman ve Saldana, 2014) tasnif edilerek temalara ayrılmış ve yorumlanmıştır. Ulaşılan bulgular, bu dönemde Adana’da gösterilen filmlerin beş ana kategoride toplanabileceğini ortaya koymaktadır: (1) Çoğunlukla Amerikan yapımı ve dağıtımı olan stüdyo filmleri – savaş öncesine ait az sayıdaki Fransız filmiyle beraber savaş döneminde üretilen ve Amerikan şirketleri tarafından dağıtılan İngiliz yapımları da bu kategoriye dâhil edilmiştir; (2) Alman yapımı ve dağıtımı olan filmler – İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletlerde üretilip UFA tarafından dağıtılan filmler de bu kategoride yer almaktadır; (3) Mısır yapımları ağırlıkta olmak üzere Şark filmleri; (4) Türk yapımları; (5) Haber, propaganda ve savaş filmleri – bu kategoride çoğunlukla Amerikan ve İngiliz yapımı olan filmler tasnif edilmiştir ama az sayıda Fransız, Alman ve Türk filmi de yer almaktadır.

Araştırmanın Bulguları

İkinci Dünya Savaşı döneminde, Türkiye’nin her yerinde olduğu gibi, Adana’da da askerî seferberlikle beraber ekonomik sıkıntılar artarken, halk günlük yaşamını sürdürebilmek için olağanüstü koşullara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Savaşın erken döneminde Adana’da yayımlanan *Bugün* gazetesi, *Daily Telegraph*’ın Orta Doğu muhabiri Arthur Merton’un son yazısına, *Türkiye Orta Şarkta Gece Işıklarını Söndürmeyen Yegâne Memlekettir* başlığıyla yer verir. Merton, topyekûn savaşla çevrelenmiş ülkeyi, Orta Doğu’da geceleri ışıklarını söndürmeyen yegâne memleket olarak tarif ederken, ona göre Türkler “şeref ve namusla kâbil olmak şartıyla, harbe girmemek için imkân dâhilinde bulunan her şeyi yapmaya hazırdır” (“Türkiye Orta Şarkta”, 1941). Gerçekten de Türkiye ilk yılının ardından, savaşın yol açtığı tüm kıtlığa, yokluğa ve yoksulluğa rağmen, gündelik hayatın aksamadığı, geniş coğrafyadaki tek ülkedir. Eylül 1939’dan sonra zaman zaman olağanüstü tedbirler alınsa ve örneğin karartma uygulansa da, Alman işgalinin beklediği Trakya haricinde, ülkede hayat normale dönmüş görünmektedir. 1 Aralık 1940’ta yayınlanan tebliğe göre, “vatandaşların maskeleyişine yüksek hassasiyet gösterdikleri anlaşıldığından, Vekiller Heyeti tertibin baki kalması şartıyla halkın o günden itibaren ışıklarını serbestçe yakabileceklerini ve ışıklardaki maskeleri kaldırabileceklerini” kararlaştırmıştır (“Işıkları maskeleyiş”, 1940). Adana’da hayat, her şeye rağmen sürmektedir: Bayramlar kutlanmaya devam eder; şenlikler, kokteyller, gardenpartiler düzenlenir; restoranlar, barlar ve gazinolar açıktır. Her türlü insanı cezbeden sinemaysa, merkezdedir.

1900’lerin başında seyyar sinemacılar tarafından film gösterimlerinin yapıldığı (“Sinema ve sahnelerde”, 1902), 1910’lardaysa İzmir merkezli bir dağıtım ağına dahil olarak düzenli gösterimlerin başladığı (“Le Cinéma à Smyrne”, 1913) Adana’da sinema, erken dönemden itibaren şehrin kozmopolit yapısıyla iç içe gelişmiştir. Amerikan İç Savaşı’nın ardından yükselen pamuk ve tekstil üretimine dayalı ekonomisi ve Türkler, Araplar, Nusayriler, Ermeniler, Rumlar ile Yahudilerden oluşan zengin demografik yapısı, sinemayı kentin sosyal ve kültürel yaşamında merkezi bir konuma taşımıştır. Cumhuriyet döneminde yaşanan demografik dönüşümlere rağmen, Adana seyircisinin sinemaya ilgisi kesintisiz sürmüştür, 1930’ların sonunda

şehirde üç salon² ve üç açık hava sineması düzenli gösterim programlarıyla faaliyet göstermiştir. Salon sinemalarından ilki, 1915'ten sonra kapatılan bir Ermeni kilisesinin 1920'lerde Yeni Sinema adıyla sinemaya dönüştürülmesiyle oluşmuş, daha sonra Raşit Ener tarafından Tan Sineması olarak işletilmiştir (Keshishian, Löker, ve Polatel, 2018, s. 28). İkinci salon, Rum cemaatine aitken kamulaştırılıp önce Türk Ocağı'na, ardından Azmi Bey'e kiralanmış, sonrasında Bedri Bey tarafından Asrî Sinema adıyla işletilmiş ve Baki Tonguç tarafından yönetilmiştir (Pınar, 2015, s. 547; Tekerek, 1997, ss. 99, 151). Üçüncüsü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Lâle, ardından Elhamra, daha sonra Alsaray adını alarak 1980'lere kadar hizmet vermiştir. Bu salonlara ek olarak, üç yazlık sinema da faaliyet göstermiştir: Bunların ilki Yeni Garı merkeze bağlayan Asfalt Cadde –günümüzdeki adıyla Atatürk Caddesi– üzerinde yer alan Asrî Sinemanın Yazlık Bahçesi veya diğer adıyla Yazlık Asrî Sinemadır. İkincisi Alsaray'ın yazlığı olarak Seyhan kıyısında faaliyet gösteren Yazlık Alsaray Sinemasıdır. Sonuncusuysa Tan Sinemasının yazlığı olarak çalışan Yazlık Sinemadır.

Savaş döneminde şehirdeki sinemalar faaliyetlerine hiç ara vermemiştir. Salonlar Ekim'den Mayıs'ın sonuna kadar süren kış sezonu boyunca açıktır. Bu sinemaların gösterim programının yenilenme periyodu ise, savaş öncesindeki gibi, düzensizdir. Her birinin seyirci kapasitesi 1.000'den fazla olan bu sinemalarda ortalama olarak haftada üç kez program değiştirilmektedir ancak bazen bir filmin, ilgiye bağlı olarak uzun süre gösterildiği de olmuştur. Bu sinemalarda hafta içi her gün 14.30'da matine ve 21.00'de suare olmak üzere iki gösterim yapılır. Hafta sonları ve bayramlardaysa 14.00 ve 16.00'da iki matine, 21.00'de bir suare gösterimi vardır. Haziran'dan Ekim'e kadar süren yaz sezonundaysa sinemalar akşam 18.00 gibi açılır³ ve hava karardıktan sonra, 20.30–21.00 gibi başlayan, iki uzun metrajlı ve birkaç da kısa metrajlı film den oluşan program uygulanır. Savaşın başında bilet fiyatları balkon için 25 kuruş, öğretmen ve öğrencilere 20 kuruş, duhuliye içinse 15 kuruş, öğretmen ve öğrencilere 10 kuruştur ("Asri sinema", 1939)⁴. Yazlık sinemaların bilet fiyatlarıysa salon sinemalarının yarısı kadardır. Bunun nedeni, bu sinemaların kışın gösterilen filmleri ikinci hatta kimi zaman üçüncü kez göstermesidir.

İkinci Dünya Savaşı Sırasında Adana Sinemalarında Gösterilen Filmlerin Değerlendirilmesi

Salon Filmleri: Avrupa ve Amerikan Yapımları

Giovanni Scognamillo (1991, s. 53), Amerikan şirketlerinin 1925'ten itibaren ithal film pazarında öne çıktıklarını söyler. Bu dönemde İstanbul'da ofisleri bulunan Columbia, MGM, Paramount Pictures, Twentieth Century Fox, United Artists, Universal Pictures ve Warner Bros. gibi majörlerin şubelerinin yanı sıra Seden Kardeşlere ait olan ve Cumhuriyet'ten önce film ithaline başlayan Kemal Film, İpekçi Kardeşlerin işlettiği İpek Film –ve daha sonra kuracakları FİTAŞ– ve Cemil Filmer'in Lâle Film'i, film ithal etmektedir. Ayrıca Fransız filmlerini getiren Opera Film, Mino Film veya erken dönemde UFA filmlerini ithal eden Vita Film gibi

² Bu üç salon sinemasının yanı sıra, 29 Ekim 1940'ta açılan Adana Halkevi'nin sineması da savaş sırasında faaliyettedir ancak burada düzenli ve ticari film gösterimleri yapılmaz.

³ 1.000 kişiden fazla izleyici kapasitesine sahip yazlık sinemalarda sandalyelerin yanı sıra masalar da bulunur; film başlamadan önce müzik yayını yapılırdı. Bu özellikler, açık hava sinemalarının şehir halkı için sadece film izleme alanı değil, aynı zamanda bir sosyalleşme ve boş zaman geçirme mekânı olduğunu gösterir.

⁴ Buna karşın, savaşın Avrupa'ya yayılmasıyla beraber fiyatlar artmıştır. 1943'ün Mart'ında bilet fiyatları ortalama 60 kuruşa yükselmiştir ("Sinemalar çok pahalı", 1943).

girişimler de bulunmaktadır (bkz. Akçura 2004; Scognamillo, 1991). Bu işletmeler, savaştan hemen önce Amerika ve Avrupa'dan film ithal etmektedir. Film ithalindeki bu zenginlik, Adana sinemalarının programlarında 1940'ın sonuna kadar görülmektedir. Bu dönemde sinemalarda gösterilen filmlerin Belgatos, Filba, Haussmann Films, Les Films Excelsior, Nero Films, Pan-Ciné, Productions Talac, Societe d'Edition et de Location de Films, Studio François ve Studios de Saint-Maurice gibi Fransız; MGM, Paramount Pictures, RKO, Twentieth Century Fox, United Artists, Universal Pictures, Warner Bros., Imperial Distributing Corporation ve Amkino Corporation U.S. gibi Amerikan; ENIC, Film Bassoli, Generalcine, Scalera Film ve Sol Film gibi İtalyan ve UFA çatısı altındaki çok sayıda Alman şirketine ait olması dikkat çekicidir. İlk durakları İstanbul sinemaları olan bu filmler, gösterimlerinden bir ile üç ay kadar sonra Adana'ya getirilir.

Filmlerin orijinlerinde görünen zenginlik gösterim programlarına yansır ve dönemin büyük yıldızlarının isimleri öne çıkarılarak reklam yapılır. Örneğin Tan Sineması, savaşın başladığı dönemde 1939-1940 kış mevsimi programını Deanne Durbin, Charles Boyer, Danielle Darrieux, Simone Simon, Jean Gabin, Zarah Leander, Pola Negri, Imperio Argentina, Anna Bella ve Marta Eggert'in isimleriyle duyurur ("Bu sene Tan Sinemasında", 1939). Cecil B. DeMille, adıyla reklamı yapılan yegâne yabancı yönetmendir ve hem savaş öncesinde hem de savaş sırasında *Kanlı Saltanat* (*The Sign of the Cross*, 1932), *Selâhiddini Eyyubi ve Boz Arslan* (*The Crusades*, 1935), *Zafer Ordusu* (*The Buccaneer*, 1938) ve *Vahşi Rüzgarlar Önünde* (*Reap the Wild Wind*, 1942) gibi filmleri sinemalarda gösterilir. Bugün "klasikler" olarak nitelendirilen, dönemin büyük stüdyo, Adana gazetelerinin tabiriyle "salon filmlerinden" savaşın başında gösterilenlerden öne çıkanları şöyledir: *Casus* (*Der höhere Befehl* - Gerhard Lamprecht, 1935), *Mayerling Faciası* (*Mayerling* - Anatole Litvak, 1936), *Cenup Postası* (*Courrier Sud* - Pierre Billon, 1937), *İspanyol Casusu* (*The Firefly* - Robert Z. Leonard, 1937), *Vatan Kurtaran Aslan* (*The Adventures of Robin Hood* - Michael Curtiz, 1938), *Cebelitarık Casusu* (*Gibraltar* - Fyodor Otsep, 1938), *Balalayka* (*Balalaika* - Reinhold Schünzel, 1939), *Demir Maskeli Adam* (*The Man in the Iron Mask* - James Whale, 1939), *No No Nanette* (Herbert Wilcox, 1940) ve *Danko Pista* (*Macar Senfonisi*) (*Dankó Pista* - László Kalmár, 1940).

1941'de işgalin yayılmasıyla beraber tüm Avrupa'nın Mihver Devletler tarafından kontrol edilmesinin ardından, işgal edilen ülkelerde film üretimi neredeyse dururken, UFA ve ENIC haricinde, Avrupa'dan Türkiye'ye film akışı da kesilir. Bu dönemde Kahire, İskenderiye ve Bağdat gibi yeni rotalar bulan Amerikan şirketlerinin, sinemalarımızdaki mutlak hâkimiyeti başlar. *Akşam* gazetesinin haberine göre, 1920'lerde İstanbul'da gösterilen filmlerin yüzde 90'ı Avrupa malıdır. Almanya veya Fransa'da çevrilmiştir; Amerikan filmi azdır. Gazete talihsiz bir öngörüyle "ve bizim geçen sene söylediğimiz gibi, bu filmler (Amerikan filmleri) her sene bir parça daha azalacaktır," demiştir ("Güzel filmler", 1932). Ne var ki, savaş sırasında Amerikan filmlerinin İstanbul sinemalarında gösterilen tüm filmler⁵ içindeki oranı yüzde 70'in üzerindedir (Berktaş, 2008, s. XVII). Bu dönemde UFA'nın, Amerikan yapımlarının ve Mısır filmlerinin dışında seçenek olmaması, gösterim politikalarını dönüştürmekle beraber Ses ve Özen Film gibi önce dağıtım, sonra yapım alanında faaliyet gösterecek yeni aktörlerin de ortaya çıkmasına yol

⁵ Kasım 1938-Haziran 1944 tarihleri arasında gösterilen 981 film.

açmıştır. UFA ve Mısır filmleriyle ilgili durum aşağıda daha geniş açıklanmakla birlikte, 1942'den itibaren gösterilen ve büyük çoğunluğu Amerikan şirketleri tarafından dağıtılan filmlerden bazıları şöyledir: *Waterloo Köprüsü* (*Waterloo Bridge* – Mervyn LeRoy, 1940), *Kanunsuzlar* (*Legion of the Lawless* – David Howard, 1940), *Singapur Yolu* (*Road to Singapore* – Victor Schertzinger, 1940), *Alkazar Muharasası* (*L'Assedio dell'Alcazar* – Augusto Genina, 1940), *Denizler Aslanı* (*The Sea Hawk* – Michael Curtiz, 1940), *Monte Kristo'nun Oğlu* (*The Son of Monte Cristo* – Rowland V. Lee, 1940), *Vatan Kahramanları* (*Virginia City* – Michael Curtiz, 1940), *Rio Geceleri* (*That Night in Rio* – Irving Cummings, 1941), *Hint Yıldızı* (*I pirati della Malesia* – Enrico Guazzoni, 1941), *Fedailer Ordusu* (*They Died with Their Boots On* – Raoul Walsh, 1941), *Kahire Yolcuları* (*Cairo* – W.S. Van Dyke, 1942) ve *Şimal Hücum Alayı* (*Aleksandr Nevskiy* – Sergei Eisenstein ve Dmitriy Vasilev, 1938).

Alsaray ve Tan
sinemalarında yakında

Grup Atıklayacağımız ve gülerize İsmi altında
Kaleciniz Şaheser Filmlerini Barışta

(KIVRICKI PAŞA)
Türkçe Baş Roller: Sait Halide Talat
VATAN FEDAILERİ
Türkçe Baş Roller: Richard Dö
HÜCUM TABURU
Türkçe Baş Roller: John Bennet Randall Skott

KANLI MEYHANE Türkçe Baş Roller: Charles Laughton
NOTERDAM KAMURU Türkçe Baş Roller: Charles Laughton
MAVİ TUNA ŞARKISI Türkçe Baş Roller: Allred od
OTEL EMPERYAL Türkçe Baş Roller: Ray Millat İza Miranda
GONOLLO KAHRAMAN Türkçe Baş Roller: Garry Cooper

Düşman Elinde Esir
Türkçe Baş Roller: Douglas Fairbank Jr.
MİSEL STROGOF Türkçe Baş Roller: Adolf Vulbræk
TARAS BULBA Türkçe Baş Roller: Harry Baur—Danyel Daryo
BARBAROS DEVRİNDE VENEDİK Türkçe Sözlü
BİR TÜRKE GÖNÜLÜ VERDİM Türkçe Sözlü ve Şarkılı
GÜL İBARA Türkçe Sözlü ve Şarkılı

Türkçe Sözlü Arasıya yarıklı Filmler
YILMAZ SULTAN Baş Roller: Necat Abdülkani
Mesut Güler Abdülkani
BEYAZ ESİRE Baş Roller: Umnu Calsum

DÖŞES PETROVNA Fransızca Baş R. Charles Boyer - Koldet Colbert
EMİL ZOLANIN HAYATI Fransızca Baş Roller: Paul Muni
BOYUK AŞK Fransızca Baş Roller: Charles Boyer — İren Dunne
ÖLMEYEN AŞK Fransızca Baş Roller: Bette Davis Henry Fonda
SARIN ŞEYTAN Fransızca Baş Roller: Marlene Dietrich
İLK AŞKI Fransızca Baş Roller: Deanne Durbin
ÇOK KIZLAR BÜYÜK Fransızca Baş Roller: Deanne Durbin
TAPTIKIN KADIN Fransızca Baş Roller: Harry Baur, Viktor Francon
BAHAR GÖLLERİ Fransızca Baş Roller: Deanne Durbin
TAŞRA KIZI Fransızca Baş Roller: Robert Taylor - Janette Gaynor
GENÇ KIZLAR Fransızca Baş Roller: Louise Rainer

Bunlardan başka isimlerini burada yazamadığımız bir çok
Büyük salon, Türkçe ve Harikülâde macera filmleri de vardır.

Alsaray ve Tan Sinemalarında

1941 – 1942 Sinema mevsiminde gösterdiğimiz filmlerden bazıları

Dünya vaziyetinin güzelliklerine rağmen büyük fedakârlıklar mukabilinde almış muvaffak olduğu Asım markası (PARAMONT) ve (UFA) film Şirketlerinin müstemsal filmleri, warner'in en büyük şahıslarını ve yeni Fransızca, Prodüksiyonlarının son çekildikleri filmler listesine koymakla hakiki bir Şeref duymaktadırlar.

1- Hülleci Büyük Türk filmi	Halide - Naşit
2- Kerem ile Aşk	Malatyah Fahri
3- Kıvrık paşa	Sait - Halide
4- Notrede de Paris	Türkçe sözlü Charles Laughton
5- Deniz Taş	Gino Gerri
6- Zafer ordusu	Garry Cooper
7- Kloopatza	Claudette Colbert
8- Şark Bülbülü	Doro hy Lamour
9- Saadet geçesi	Charles Boyer
10- Acenti Aşkılar	Lour Hardi
11- Mes'ut güler	Abdulvab
12- Uyumayan şehir	Barbara Stenwyck
13- Doktorun aşkı	Emine Rizik
14- Leyla Bitti	Leyla Murat

Büyük Salon filmleri

15- Şafak doğması	Şarles Boyer
16- Umıt Güneşi	Timo Rossi
17- Zafere doğru	Frederic March
18- Tayfun	Dorothy Lamour
19- Aşklar Cenneti	Ray Millat
20- Veda busesi	Vivian Romance
21- Yeşayın Venus	Douglas Fairbanks Jr.
22- Deniz Kartalı	İza Miranda
23- Parlantali Kadın	Deanne Durbin
24- Bahar Geçidi	Deanne Durbin
25- Aşk Çiçeği	Garry Grant
26- İlk Göz ağması	Allan Jones
27- Mavi Rumba	Calor Gambart
28- Arjantin geceleri	Calor Gambart
29- Yıldızlar Şarkısı	Glorya Jan
30- Yedi günahkârlar	Marlen Ditrî
31- Kuralçenin Kalbi	Zarah Leander
32- Arabacının Kızı	Hilde Krahl

Kapularını yeni mevsim için
Pek yakında Açacak Olan ALSARAY Sineması

Merakla bekleyen kıymetli Müşterilerine bu mevsim göstereceği filmlerinden bazılarına isimlerini bildiren bu seneki programlarının Her sonukından daha güzel ve zevkli bir izleme izlettiğinde burada müjdetler Bu mevsim göstereceği ve ALSARAY'ın nakli bir şekilde yapacak şaheser filmlerinden bazılarına isimlerini

Denizler Arslanı	TÜRKÇE	Erol Fıyan
Kahramanlar Dvısı	—	—
Kloopatza	—	Claudette Colbert
Kaşlı Sultanat	—	F. March - C. Colbert
Alkazar Muharasası	—	Mariette Balm
Deniz Kıvrık	—	Louet Anstül
Deniz Taş	—	Gino Jevri
Leyla	—	Paul Javor
Yeşil Korsanın Kızı	—	Asia Natis
Karmen	—	Imperio Argentina
Kahire Sokaklarında	—	Sigrîd Curie
Mişel Strogof	—	Adolf Wolbræk
Taras Bulba	—	D. Darneke - H. Baur

BOYUK SALON
FİLMLERİMEVİZ

Böcek seiridi	Charles Boyer	Botte Davis
Aşk Cenneti	—	D. Lamour - Jan Hall
Aloma	—	Garry Cooper
Gılgam Halkımı	—	Vivian Romance - Charles Laughton
Kaldırım Yoması	—	D. Lamour - Bob Hope - B. Crosby
Zarzarlar Yolu	—	Metlene Dietrich
7 Günahkârlar	—	Paul Hörbiger
Ana İstirak	—	Kristina Söderbom
Balıkçının Karısı	—	Willy Furst
Bel Ami	—	Hilde Krahl
Mukaddes Yalan	—	Willy Fie
Nevve	—	—

İsmlerini daha burada yazmaya imkân bulamadığımız bir çok şaheser
ALSARAY Sinemasının bu mevsim izlettiğin Zengin ve emsalsiz
o d e r e c e b i r d e z i l d i r

Resim 1: Adana sinemalarının sezon programlarından örnekler (“Alsaray ve Tan”, 1941; “Alsaray ve Tan sinemalarında”, 1941; “Kapularını yeni mevsim için”, 1942).

Mihver Devletlerin Yapımları – UFA ve Ortakları

Adolf Hitler'in 30 Ocak 1933'te Almanya Şansölyeliğine atanması ve Üçüncü Reich'in ilanıyla beraber sinema, propagandanın mutlak aracı olur. Aynı yıl, Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'e doğrudan bağlı olan Reich Film Dairesi ve Reich Kültür Dairesi kurulur. Ardından UFA da Nazi Partisine katılır ve savaşın sonuna kadar Almanya'da sinemanın en önemli aktörü olur. UFA savaşın önce bir yandan Amerikan sinemasına karşı Avrupa'yı Beynelmîel Film Odası (*Internationale Filmkammer*) çatısında örgütlemeye çalışırken diğer yandan Fransız Pathé, Gaumont ve İtalyan Cinecittà'yla rekabet halindedir. Savaşın başlamasıyla beraber Avrupa'daki rekabet ortadan kalkarken UFA'nın faaliyetleri geniş bir coğrafyaya yayılır. UFA Almanya'nın, tüm yapım ve dağıtım şirketlerini kapsayacak biçimde çatı örgütüyken, işgal edilen veya Mihver Devletlere katılan ülkelerin şirketlerini de bünyesine katmıştır. Bu dönemde UFA çatısı altında şu şirketler yer alır: Ufa-Filmkunst, Tobis-Filmkunst, Terra-Filmkunst, Berlin Film GmbH, Bavaria-Filmkunst, Wien-Film GmbH (Avusturya), Prague Film (Çekoslovakya). Savaşın hemen

başında Almanya'yla beraber Çekoslovakya, Polonya, Lüksemburg ve Alsace-Lorraine sinemalarından oluşan gösterim marketi, 1941'in başında UFA'nın 8.400 kadar sinema salonunu kontrol ettiği genişliğe ulaşır. Savaşın önce, 1938'de 99 film üreten şirket, 1939'da 106 film, 1941'de 104 film, 1942-1943 dönemindeyse İtalya, Fransa, Macaristan ve göreceli olarak küçük üretim yapan diğer ülkelerin dâhil olmasıyla beraber neredeyse tüm Avrupa'yı kapsayan coğrafyada 475 film üretecek büyüklüğe ve zirveye ulaşır (Wollenberg, 1948, ss. 35-39). 1943'ten sonra, Doğu Cephesindeki Stalingrad Savaşı'nın kaybedilmesiyle başlayan Alman ordusunun gerileme süreci, UFA'nın üretimine de yansır ve film sayısı dramatik biçimde düşer.

Savaş sırasında UFA ve ona bağlı şirketlerin filmleri Türkiye'ye Necip Erses'in sahibi olduğu, Ses Film tarafından getirilir (Özuyar, 2011, s. 54). Bu dönemde Adana sinemalarında, bir kısmı 1939'dan, çoğu 1942'den önce, UFA çatısı altındaki şirketler tarafından üretilen elli kadar film gösterilmiştir. Aco-Film, Bavaria Film, Bavaria Filmkunst Zeigt, Euphono-Film GmbH, Fabrikation Deutscher Filme, Films Sonores Tobis, Fritz Knevels Filmverleih, Froelich-Film, Hispano Film Produktion, Itala Film, Rota Film, Terra-Filmkunst, Tobis Filmkunst, Tonfilmstudio Carl Froelich ve Wien-Film GmbH gibi Almanya başta olmak üzere, Mihver Devletlerinin yapım şirketleri tarafından, bazıları UFA'yla veya ona bağlı Tobis Filmkunst gibi diğer Alman şirketleriyle ortak olarak üretilen bu filmlerin tümü UFA tarafından dağıtılmaktadır. *Bugün*, *Türksözü* ve *Yeni Adana* gazetelerinde yayınlanan sinema reklamlarından hareketle, bu filmlerde rol alan Nazi Almanya'sının yıldızları Zarah Leander ve Kristina Söderbaum'ın yanı sıra Hilda Krahl, Willi Forst ve Imperio Argentina'nın isimlerinin öne çıkarıldığı, dolayısıyla Adana'da yakından takip edildikleri söylenebilir. Çoğunun başrollerinde bu yıldızların yer aldığı, *Sonsuz Mücadele* (*Liebe geht seltsame Wege* – Hans H. Zerlett, 1937), *Balıkçının Karısı* (*Die Reise nach Tilsit* – Veit Harlan, 1939), *Arabacının Kızı* (*Der Postmeister* – Gustav Ucicky, 1940), *Bal Pare* (Bal paré – Karl Ritter, 1940) ve *Anuşka* (Anuschka – Helmut Käutner, 1942) defaten gösterilir. Bunların yanı sıra, İspanya İç Savaşı'nda Hitler'in büyük desteğini gören Francisco Franco'nun film propagandasından sorumlu Joaquín Reig Gozalbes ile Goebbels'in ortaklığından doğan Hispano Film Produktion tarafından üretilen *Sevil Berberi* (*El barbero de Seville* – Benito Perojo, 1938), *Karmen* (*Carmen: la de Triana* – Florián Rey, 1938), *Endülüs Geceleri* (*Andalusische Nächte* – Herbert Maisch, 1938) ve *Ayşe* (*La canción de Aixa* – Florián Rey, 1939) gibi filmler de gösterilir. Alman-İtalyan ortak yapımı olan *Acı Gülenler* de (*I pagliacci* – Giuseppe Fatigati, 1943) gösterilen filmler arasındadır. Bazı UFA filmleri, savaşın ardında da gösterilmeye devam eder. Örneğin, Terra-Filmkunst yapımı *Karımı Sana Emanet Ettim* (*Ich vertraue Dir meine Frau an* – Kurt Hoffmann, 1943) Nisan 1946'da gösterilir.

Şark ve Mısır Filmleri

Savaş yıllarında Kahire, hem Amerikan dağıtım şirketlerinin Orta Doğu'daki operasyon üssü hem de yerli film endüstrisinin merkezi konumundadır. Bu dönemde Amerikan dağıtım ağına entegre olan Mısır yapımları, bölgede geniş bir izleyici kitlesine ulaşarak etkisini artırır. Bu filmlerin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki gösterim oranı 1940'ta sadece yüzde 5'ken, 1947'de yüzde 45'e yükselir. Nolwenn Mingant'a göre (2022, s. 44), okuryazar olmayan seyirciler altyazılı yabancı filmleri takip edemedikleri için, kendi dillerinde üretilen Mısır filmlerine büyük ilgi

göstermiştir. Bu durum, benzer demografik yapıya sahip Adana’da da karşılık bulur. 1930’ların sonunda Adana nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan Nusayriler, ağırlıklı olarak Mısır ve Suriye kökenlidir (Mertcan, 2012, s. 159). Nusayriler, etnik kimlikten ziyade Aleviliğin bir kolu olarak değerlendirilen bir inanç topluluğu olarak da tanımlanır. 1935 sonrasında Hatay’ın Türkiye’ye katılım sürecinde, Adana’daki Nusayrilerin “Türkleştirilmesi” için sinema, özellikle kadın ve çocukların Türkçe öğrenmesinde araç olarak kullanılmıştır (Şanlıer Yüksel ve Çam, 2019a). 1930’ların sonunda, her ne kadar Nusayrilerin konuştuğu Arapça, Mısır’da konuşulan diyalekttan farklılık içerse de ortaklıkları daha fazladır. Dahası, etnik kökenden bağımız olarak da Adana seyircisi, filmlerde işlenen konulara, mekânlara, imgelere ve özellikle şarkılara kültürel olarak yakındır ve bu yakınlık bu filmlere yönelik olağanüstü ilgiye neden olur.

Studio Misr başta olmak üzere Kahire’deki yapımevleri tarafından üretilen, çoğu Port Said ve İskenderiye limanlarından deniz, bazıları da hava yoluyla (“Alsaray sinemasında ilaveten”, 1940) İstanbul’a getirilen, Abdolvahap (Mohamed Abdel Wahab), Ümmü Gülsüm (Umm Kulthum), Leylâ Murat (Layla Mourad), Yusuf Vehbi (Youssef Wahby), Emine Rızık (Ameena Muhammad Rezk), Bedia Musabni (Badiia Masabny), Mari Kuini (Mary Queeny), Süleyman Necip (Soliman Naguib) ve Emine Şekip (Mimi Shakib) gibi yıldızların oynadığı bu filmler bazen “Türkçe sözlü ve şarkılı”, bazen de “Türkçe sözlü ve Arapça şarkılı” olarak gösterilir. Örneğin, çoğu savaştan önce çekilmiş olan *Zeynebim* (*Zeinab* – Mohammed Karim, 1930), *Beyaz Gül* (*Al Warda Al Baida* – Mohammed Karim, 1933), *Yanık Esire* (*Weddad* – Fritz Kramp ve Gamal Madkoo, 1936), *Aşkın Gözyaşları* (*Doumou’el hub* – Muhammad Karim, 1936) ve *Yaşasın Aşk* (*Yahya El Hub* – Mohammed Karim, 1938) Türkçe sözlü Arapça şarkılı olarak gösterilirken *Leylâ ile Mecnun* (*Kaissa wa Leila* – İbrahim Lama, 1939), *Mesut Günler* (*Yawm Sa’id* – Mohammed Karim, 1939), *Lekeli Kadın* (*Fi Laylatin Mumattaratın* – Togo Mizrahi, 1939), *Kadın Kalbi* (*Qalb Imraa* – Togo Mizrahi, 1940), *Leylâ* (*Laila* – Togo Mizrahi, 1942) ve *Fakir Çocukları* (*Awladı Alfuqara* – Youssef Wahby, 1942) gibi öne çıkan diğer filmlerse Türkçe sözlü ve şarkılı olarak gösterilmiştir. Bu filmlerin şarkılarını besteleyen Münir Nurettin, Saadettin Kaynak, Şadi Işılçay ve Selahattin Pınar gibi bestekârların ve okuyan Müzeyyen Senar, Mustafa Çağlar ve Suzan Güven gibi sanatkârların isimleri reklamlarda özellikle vurgulanır.

Diğer yandan Adana sinemalarında, Mısır’da üretilmeseler de “Şark filmi” olarak gösterilen filmler vardır. Eden Productions, Compagnie Française de Distribution de Films, Lucia Film, S.P.A.C., Gaumont-Franco ve Film-Aubert (G.F.F.A) gibi Fransız; Gaumont British Distributors, Gaumont British Picture Corporation ve General Film Distributors ve Imperial Films Production gibi İngiliz; majör stüdyolara ek olarak George A. Hirilman Productions gibi farklı Amerikan şirketleri; Manenti Film Sp.A. gibi İtalyan ve UFA gibi Alman yapımevleri tarafından üretilen bu filmlerin başrollerinde Ivan Mosjoukine, Ramon Novarro, Rudolf Valentino, Anna May Wong ve Imperio Argentina gibi popüler isimler yer almaktadır. Bu filmlerin bir kısmı “Fransızca sözlü, Arapça şarkılı” veya “Fransızca sözlü, Türkçe şarkılı ve alaturka musikili” olarak gösterilmiştir⁶. Doğunun egzotik hikâyelerini

⁶ Savaştan uzun süre önce, sessiz dönemde üretilmiş bazı filmlerin de seslendirilerek Adana sinemalarında “Türkçe sözlü” ve “Türkçe musikili” gösterilmesi dikkat çekicidir. “Kıvrak Şark rakslarıyla süslenmiş ve baştan başa Türk musikisinin bayıltıcı nağmeleriyle dolu” *Kızıl Rakkase* (*Salomé* – Charles Bryant & Alla Nazimova, 1922); “Sazlı ve nefis Türk musikisiyle süslü şaheser” *Şeyhin Oğlu* (*The Son of the Sheik* – George Fitzmaurice,

anlatan bu filmlerden öne çıkan bazıları şöyledir: *Şeyhin Aşkı* (*A Night in Cairo* – Sam Wood, 1933), *Şeyh Ahmet* (*The Sheik Steps Out* – Irving Pichel, 1937), *Mihracenin Gözdesi* (*Der Tiger von Eschnapur* – Richard Eischberg, 1938), *Hint Mezari* (*Das Indische Grabmal* – Richard Eischberg, 1938), *Bağdat Hırsızı* (*The Thief of Bagdad* – Michael Powell, Ludwig Berger ve Tim Whelan, 1940). Bu filmleri, kadın hikâyelerini anlatan bir grup takip eder: “Müzeyyen Senar’ın en güzel şarkılarıyla Türkçe sözlü” olarak gösterilen ve uzun süre gösterimde kalan *Hurmalar Altında Cemile* (*Yamilé sous les cédres* – Charles d’Espinay, 1939), *Güzel Esire* (*The Devil on Horseback* – Crane Wilbur, 1936) ve *Beyaz Esire Halime* (*L’esclave blanche* – Marc Sorkin ve Georg Wilhelm Pabst, 1939) bu filmlerin örneklerindedir. Batıda üretilen Şark filmlerinin son grubundaysa masallar ve meseller vardır: *Kerim Racanın Hazinesi* (*Son of India* – Jacques Feyder, 1931), *Selâhiddini Eyyubi ve Boz Arslan* (*The Crusades* – Cecil B. DeMille, 1935), *Romeo ve Jüliyet* (*Romeo and Juliet* – George Cukor, 1936), *Şehrazat* (*Arabian Nights* – John Rawlins, 1942), *Harun Reşit ve Ali Baba* (*Chu Chin Chow* – Walter Forde, 1934) ve *Ali Baba’nın Mirası* (*Ali Baba Goes to Town* – David Butler, 1937) gibi filmlerse bu grubun örneklerindedir.

Türk Filmleri

Türkiye’de sinemalar savaş döneminde çalışmaya devam etmiş ancak mali güçlükler yaşamışlardır. Ekonomik bunalım nedeniyle hükümet, sinema biletlerinden alınan vergiyi ve yapılan kesintileri savaş boyunca arttırır: Haziran 1941’de alınmakta olan eğlence vergisinin oranı, yüzde 10’dan yüzde 20’ye çıkarılır. Ağustos 1941’de kabul edilen kanunla asker ailelerine yardım için, biletlerden ayrıca yüzde 10’luk kesinti yapılır. Mayıs 1942’deyse Fevkalâde Vaziyet Dolayısıyla Bazı Vergi ve Resimlere Zam İcrasına Dair Kanuna istinaden eğlence vergisi bir kez daha arttırılır ve yüzde 30’a çıkarılır. Diğer vergi ve kesintilerle beraber, 1944’te bir bileten alınan rüsum yüzde 75’i bulmaktadır. Buna karşın, Mayıs 1942’de dolu ve ham filmler için gümrük vergisi üçte bir oranında indirilir. Tüm mali güçlüklerle rağmen, savaş başlayana değin yirmi kadar uzun metraj kurmaca film üretmiş olan sinemamız (Özgüç, 1988), savaş sırasında, bir o kadar daha üretecek, ancak asıl önemlisi, Muhsin Ertuğrul’dan başka yönetmenler de alana girecektir. 1939–1945 döneminde Adana’da Muhsin Ertuğrul’un hem savaştan önce çektiklerinden bazıları hem de yeni filmlerinin tamamı gösterilir. Örneğin, 1933’te çektiği *Karım Beni Aldatarsa*, Eylül 1943’te Adana’da yeniden gösterilir. Benzer biçimde *Aysel: Bataklı Damın Kızı* (1934) da 1939’da yeniden gösterilir. Yönetmenin Adana sinemalarında defaten gösterilen diğer filmleriyse şöyledir: *Aynaroz Kadısı* (1938), *Allah’ın Cenneti* (1939), *Tosun Paşa* (1939), *Bir Kavuk Devrildi* (1939), *Şehvet Kurbanı* (1940), *Kahveci Güzeli* (1941), *Kıskanç* (1942) ve *Yayla Kartalı* (1945). *Şehvet Kurbanı*, kısmen de olsa Adana’da geçen ilk yerli kurmaca film olması dolayısıyla istisnai bir yerdedir. Filmde, tahsilat için Adana’ya gönderilen veznedar Ahmet Barksever’in, tren yolculuğu sırasında ve şehirde başından geçenler işlenir. Adana’da ilk olarak 1940’ta gösterilen bu film, 1945’teki yeniden gösteriminde daha büyük ilgi görür ve iki hafta vizyonda kalır.

1926) ve “Türkçe sözlü büyük Şark filmi” *Hacı Murat* (*Der weiße Teufel* – Alexandre Volkoff, 1930) bu durumu örneklemektedir.

Diğer yandan bu dönemde Faruk Kenç, Baha Gelenbevi, Adolf Körner ve Şadan Kâmil gibi yönetmenler sinemaya adım atar. Faruk Kenç'in *Taş Parçası* (1939), *Yılmaz Ali* (1940), *Kıvırcık Paşa* (1941), *Hasret* (1944) ve *Günahsızlar* (1944) adlı filmleri; Adolf Körner'in *Hülleci/Duvaksız Gelin* (1942), *Kerem ile Aslı* (1942) ve *Sürtük'ü* (1942); Baha Gelenbevi'nin *Deniz Kızı* (1944) filmi ve Şadan Kâmil'in *Onüç Kahraman'ı* (1943) savaş döneminde Adana sinemalarında gösterilmiştir. Bu filmler arasında Faruk Kenç'in Ses Film için çektiği *Dertli Pınar* (1943), gördüğü olağanüstü ilgiyle şehirde fenomen haline gelir. Kan davalı iki ailenin çocuklarının dramatik aşkını anlatan film, hikâyesi, teması ve biçimiyle o güne değin çekilen yerli filmlerden farklıdır. Hikâyesi ve biçimi gibi, saz heyetine ve şarkılarına dair geniş bilgi verilen reklamıyla da Şark filmlerini anımsatır. İzmir ve Ankara sinemalarından önce Alsaray ve Tan'da aynı anda gösterilen film için ilk iki gece tüm yerler ve localar satılmıştır ("Alsaray ve Tan", 1944). Adana'daki ilk gösteriminde rekor süre boyunca, dört hafta vizyonda kalır ve savaşın sonuna kadar, işletmecilerin kurtarıcısı olur. *Dertli Pınar*, Adana'da her zaman seyirci ilgisinin odağında kalan, gişe garantili bir filmidir.

Haber, Propaganda ve Diğer Savaş Filmleri

İkinci Dünya Savaşı aynı zamanda propaganda savaşıdır. Savaş sırasında Almanya, Propaganda Bakanlığı ve UFA'yla; Britanya, Enformasyon Bakanlığı (*Ministry of Information* – MOI) ve Crown Film Unit gibi şirketlerle; ABD, Savaş Bilgi Ofisi (OWI), Sinema Bürosu (BMP) ve Hollywood'la; İtalya, Halk Kültürü Bakanlığı (*Ministero della Cultura Popolare*), Istituto LUCE (Işık Enstitüsü – *L'Unione Cinematografica Educativa*) ve ENIC aracılığıyla; SSCB ise Sovkino ve Mosfilm gibi devlet kontrolündeki stüdyolarla propaganda faaliyetlerini yürütmüştür. Haber, belgesel ve kurmaca filmlerle yapılan propaganda faaliyetlerinin dozu savaş ilerledikçe yükselir. Bu filmlerin Adana sinemalarındaki gösterimleri iki dönemde yoğunlaşmıştır. İlk dönem savaşla birlikte başlar ve Ekim 1940'ta İngiliz harp havadis filmlerinin "Almanya ve İtalya aleyhine ağır propaganda ve hakaret ihtiva ettiği" gerekçesiyle Başvekâletçe yasaklanmasına kadar sürer (Özuyar, 2011, s. 165). Bu dönemde Éclair-Journal, Fox Journal, Gaumont-British, Metro Journal, Paramount Journal ve UFA Jurnal gibi servislerin haberleri gösterilir. Reklamlara göre bu filmlerde "İngiliz deniz, hava ve kara kuvvetlerinin cepheye sevk", "Londra'nın tayyareler tarafından bombalanması ve şehrin her tarafından müdafaası", "Londra'da akdedilen siyasi içtimalar", "Müttefik ve Alman tayyareleri arasındaki harp ve daha birçok meraklı hadiseler ve haberler" ve "Alman tayyarelerinin İngiltere'ye hücumları ve diğer enteresan harp resimleri" yer almaktadır. Bu dönemde az sayıda uzun metrajlı savaş filmi de gösterilir: Savaştan epey önce çekilen *Lorel Hardi Harbe Gidiyor* (*Men O' War* – Lewis R. Foster, 1929), 1940'ta Türkçe sözlü olarak yeniden gösterilir. "Alman ve İngiliz casusların karşı karşıya geldiği" London Film Productions ve Columbia Pictures ortak yapımı *Şimal Denizinde Casuslar* (*The Spy in Black* – Michael Powell, 1939); "İngiliz-Fransız dostluğunu tasvir eden" *Samimi Anlaşma* (*Entente cordiale* – Marcel L'Herbier, 1939) ve "İngiliz-Alman deniz harbini anlatan" ABFD (Britanya) ve RKO Pictures ortak yapımı *Yüzen Kaleler* (*Convoy* – Pen Tennyson, 1940); Britanya Film Enstitüsü (*British Film Institute* – BFI) tarafından yapılan ve Twentieth Century-Fox tarafından dağıtılan *Pasif Korunma* (*The Warning*, 1939) bu dönemde gösterilmiştir. Ekim 1940'tan, haber, propaganda ve savaş filmlerinin gösteriminin yeniden serbest bırakıldığı 11 Eylül 1944'e kadar Adana sinemalarında gösterilen tek propaganda filmi, İsmet

İnönü'nün vecizleriyle başlayan *1914'ten Sonra*; tek savaş filmiyse *Çanakkale Geçilmez* (*Tell England* – Anthony Asquith ve Geoffrey Barkas, 1931) olacaktır.

11 Eylül 1944'te serbest bırakılan gösterimlerle beraber savaş, her cephesiyle Adana sinemalarına taşınır: “Müttefiklerin Fransız sahillerine çıkışı”, “Binlerce paraşütçünün Alman hatlarının gerisine indirilmesi”, “Müttefik tayyarelerinin Alman topluluklarını dövüşü”, “Amerikalıların Pasifik Savaşı”, “Müttefiklerin İtalya'daki tarruzları”, “Şimal Afrika muharebeleri”, “Sicilya'nın işgali” veya “Stalingrad önündeki göğüs göğse muharebeler” bütün şiddetiyle perdedir. Adana da savaştaki yerini almıştır. İsmet İnönü'yle Winston Churchill'in Ocak 1943'te Adana'da; Britanya Dışişleri Bakanı Anthony Eden'le Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu'nun Kasım 1943'te Kahire'de yaptıkları görüşmeler, bu filmlerdir (bkz. *GörSEL 2*). Bununla beraber bu dönemde, pek çok kurmaca savaş filmi de gösterilir: Terra-Filmkunst yapımı “harp ve kahramanlıklar filmi” *Vatan Aşktan Üstündür* (*Maria Ilona* – Géza von Bolváry, 1939); “Londra, Paris, Lizbon ve New York'ta çevrilen entrikaları tasvir eden” *Sarışın Casus* (*Invisible Agent* – Edwin L. Marin, 1942); “harbin başlı başına canlı bir tarihi” *Komandoslar Geliyor* (*Commandos Strike at Dawn* – John Farrow, 1942); “Pearl Harbour faciasının dehşetini gösteren” *Fedailer Adası* (*Wake Island* – John Farrow, 1942); “Dunkirk kanlı savaşında geçen hazin macera” *Misis Miniver* (*Mrs. Miniver* – William Wyler, 1942); BMI tarafından üretilen “İkinci Cihan Harbi'nin en büyük ve kanlı savaşı Şimal Afrika ve Tunus zaferine kadar bütün safahat ve tafsilatıyla gösterilen Amerika ve İngiltere hükümetlerinin hakiki ve resmi harp filmi” *Afrika Zaferi* (*Desert Victory* – Roy Boulting, 1943); “Casusluğun bin bir entrikalarını sinesinde toplamış harp ve kahramanlık filmi” *Gizli Emir* (*Tomorrow We Live* – George King, 1943); “Şimali Afrika harbinin şanlı ve canlı bir sahifesi” *Kahraman Çavuş* (*Immortal Sergeant* – John M. Stahl, 1943); “Amerikan-Japon harbinin en kanlı savaşı” *Guadalkanal Savaşı* (*Guadalcanal Diary* – Lewis Seiler, 1943) ve “Filipinler'in başkenti Manila'nın muzaffer komutan MacArthur erleri tarafından geri alınmasını gösteren” *Fedailer Mangası* (*Bataan* – Tay Garnett, 1943) gibi pek çok film bu dönemle beraber savaş sonrasında da Adana sinemalarında gösterilmiştir.

<p>Dikkat Dikkat</p> <p>Alsaray ve Yazlık Sinemalarında</p> <p>Bu Akşam</p> <p>Bu harbin halîhi harp filmi Bay Eden'in Adanaya gelişi, Ankara'yı hareketi ve büyüklerimiz tarafından istikbal, Ebedi Şef Atatürk'ün kabrine çelenk koymas, büyüklerimizle görüşmeler Hıbeş harbi Şimali Afrika muharebeleri, Elaleyminden başlayıp ezanre kadar uzanan büyük tasarruz</p> <p>İKİNCİ CEPHENİN AÇILIŞI</p> <p>TÜRKÇE SÖZLÜ</p> <p>Fransız sahillerine çıkış, 2500 metrelilik bu harp filmi garmentizi tavsiye ederiz.</p> <p>Alsarayda Ayrıca Yazlıkta Ayrıca</p> <p>büyük şark filmi Mabudenin Kızı İtalyano Dilian tarafından yaratılan</p> <p>ve Joan Crawford'ın temsil ettiği Saadet peşinde</p> <p>Müdafaaşız kadın ve heyecanlı şark filmi Mabudenin Kızı</p> <p>Dikkat: Program dolgun ve uzun olduğundan her iki sinemaya suare tam 8,30 da başlayacaktır.</p> <p>PEK YAKINDA PEK YAKINDA</p> <p>Mayerling Faciası</p> <p>unutulmayan bir film</p> <p>Türkçe Sözlü</p>	<p>YAZLIK ASRI Sinemada</p> <p>BU AKŞAM</p> <p><i>Binlerce kişinin görüp hayranlıkla seyrettiği muazzam bir sinema hadisesi</i></p> <p>Beş Senelik Bir Canlı Tarih</p> <p>TÜRKÇE</p> <p>İkinci Dünya Harbi Ve Bütün Safahatı...</p> <p>Şimal Afrika muharebeleri - Tunus ve Bizert'in zaftı - 100 binlerce esir - Sicilyanın işgali - Bütün İtalya hareketi - Napoli - Salerno - ve Romanın zaftı - Muazzam deniz ve hava muharebeleri-Stalingrad önünde sokak sokak, göğüs göğse muharebeler Mareşal - Paulu'nun esaret ne istevahi - Hıbeş harbi'nin bombardımanı - uçan bombaların ilk filmi ve İkinci Cephennin Açılışı - Fransız topraklarına çıkış - Caen ve Şerburg kumandanı Von Schlieben'in esareti V. S.</p> <p>Gösterilecektir.</p>	<p>Kurtuluş Bayramı münasebetile</p> <p>Alsaray Sinemasında</p> <p>Bugün 2,30 Matinesinden itibaren</p> <p>Fevkalâde bir program</p> <p>Zamanın en mühim hadisesini izlihi edo film</p> <p>DÜNYA YANIYOR</p> <p>-Her yerde Çörçil-</p> <p>Çörçil'in Adanaya gelişi Milli Şefimizle görüşmeleri Ruzvelt, Stalin ve Çörçil arasında Tahraada konuşmalar Milli Şefimizin Kahireye varması ve oradaki görüşmeleri. Müttefiklerle Naziler arasında kanlı muharebeler. Orel, Stalingrad muharebeleri ve daha bir çok siyasi ve Askeri hareketleri tesbit eden enteresan bir film</p> <p>ERROL FLYNN</p> <p>Tarafından yaratılan eşsiz bir şaheser</p> <p>Kahramanlar Diyarı</p> <p>Türkçe Sözlü</p> <p>Dikkat: Yer beklilikle işte biletlerinizi erkenden alınız.</p> <p>Pek yakında Pek yakında</p> <p>Tarzan filmlerinin yegâne yaratıcısı</p> <p>JOHNNY WEISMULLER'in en yeni şaheseri</p> <p>Tarzanın Zaferi</p> <p>Türkçe Sözlü</p>
---	---	---

Resim 2. Adana gazetelerinde yer alan haber filmi reklamlarından örnekler (Kaynaklar: “Alsaray ve Yazlık”, 1944; “Yazlık Asri”, 1944; “Alsaray sinemasında”, 1945).

Tartışma ve Sonuç

İkinci Dünya Savaşı döneminde Adana sinemaları, seyirci profiline göre farklılaşmamıştır; orijin veya tür gözetilmeksizin her film her sinemada gösterilmektedir. Sinemaların gösterim politikalarında ideolojik bir tutum izlendiği de söylenemez; zira Twentieth Century Fox, Metro-Goldwyn-Mayer (MGM), Paramount veya Columbia gibi Amerikan ve UFA, Terra-Filmkunst veya Wien-Film GmbH gibi Alman ve Avusturya şirketlerinin filmleri aynı programlarda birlikte yer almaktadır. Gösterim tercihleri, ABD, Avrupa ülkeleri ve Mısır'ın film üretim ve dağıtımının savaş koşullarına göre dönemsel değişimiyle ve millî ithalin bu değişime bağlı olarak farklılaşmasıyla şekillenmiştir. Savaşın ilk yıllarında, çoğu 1939 öncesinde, Fransa başta olmak üzere Avrupa'da üretilmiş filmler öne çıkarken; 1941'den sonra Amerikan yapımlarının baskınlaştığı ve bunlara yalnızca Mısır, Alman (UFA) ve Türk filmlerinin eşlik ettiği görülmektedir. Ancak film tedarikinde İstanbul'a bağlı olan Adana sinemalarının programlarının, bazı açılardan İstanbul'dan farklılaşması dikkate değerdir. Berktaş'a göre (2008, s. 114), savaş sırasında İstanbul'da gösterilen filmlerin yüzde 71'i Amerikan, yüzde 15'i Fransız, yüzde 6'sı Alman ve Avusturya, yüzde 3'ü Mısır kökenlidir. Adana'daysa gösterilen yaklaşık 900 filmin yüzde 70'i Amerikan orijinliken, ardından Fransız ve Mısır filmleri gelmektedir; savaş ilerledikçe Mısır filmleri UFA yapımlarını geride bırakır. Özellikle savaşın son döneminde tedarik sıkıntısı yaşandığında, sinemalar çeşitli pratik çözümler de üretmiştir: Eski filmlerin yeniden gösterimi, sessiz filmlerin dublajla yenilenmesi, Mısır orijinli olmayan Şark filmleri, kısa haberlerden oluşturulmuş uzun metrajlar ve kış sezonlarında tiyatro kumpanyalarının sinema salonlarında oyun sergilemesi bu çözümler arasındadır.

Diğer yandan Adana seyircisinin Cantek (2004) ve Berktaş'ın (2008) çalışmalarında incelenen İstanbul ve Ankara seyircisinden farklılaştığı, Adana'daki seyir deneyiminin bir bakıma yerleştiği görülmektedir. Bu farklılaşmanın en dikkat çekici örneği, Mısır filmleridir. Adana'da gösterilen Mısır filmlerinin tüm filmler içindeki oranı İstanbul'a göre farklılaşmakla birlikte, gösterim pratikleri de farklıdır. Dönemin gazetelerindeki reklamlarda görüldüğü üzere, bazı filmler İstanbul'da Türkçe sözlü ve şarkılı gösterilirken Adana'daysa Türkçe sözlü ve Arapça şarkılı olarak gösterilmektedir. Örneğin Adana'da *Zeynebin* Türkçe sözlü Şark musikili olarak Mart 1940'ta; *Mesut Günler* Türkçe sözlü Arapça şarkılı olarak Nisan 1942'de, *Harun Reşid'in Gözdesi* (*Denanir* – Ahmed Badrakhan, 1940) ise yine Türkçe sözlü Arapça şarkılı olarak Haziran 1946'da gösterime girer. Oysa farklı – ancak tutarsız – kaynaklara göre bu filmler, Arapça şarkılı orijinal haliyle 1940'tan, Türkçe şarkılı olsalar dahi 1948'den itibaren yasaklanmıştır. Diğer yandan, Sansür Kurulu kararlarından, 1957'de Mısır orijinli bazı filmlerin Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, İçel, Adana, Siirt ve Mardin'de yasaklandığını⁷, diğer şehirlerdeyse gösterimlerine izin verildiğini anlamaktayız (Karadoğan ve Öztürk, 2022, s. 210). Kurulun bu kararı, Mısır filmlerinin Türkiye'de 1957'de hâlen gösterildiğini kanıtlaması bakımından dikkat çekicidir. Mısır ve daha genel olarak Şark filmleri, nüfusunun önemli bölümünü Nusayrilerin oluşturduğu Adana'da kültürel yakınlık nedeniyle talep edilmekte ve bu nedenle belki de yasaklar yerel ölçekte ihlâl edilmektedir. Mısır filmlerinin Adana'da orijinal şarkılarıyla gösterilmesi, enformel

⁷ Yasaklamanın mahiyeti açık olmamakla beraber kararda, filmlerin Nusayri kökenli yurttaşları rencide edecek söylemleri içerdiği için yasaklandıklarını düşünmemize yol açacak ifadeler vardır.

pratiklerin kültürel direnişle ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. Türkiye'deki film gösterimlerinin yerelleşmesinin, bu bağlamının araştırılması önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Adana'daki gösterim programlarında, savaş gündeminin yerelle ilişkilendirilmesi de dikkat çekicidir. İsmet İnönü ile Winston Churchill'in 1943'te Adana'da, Anthony Eden ile Numan Menemencioglu'nun ise Kahire'de gerçekleştirdiği görüşmelerin sinemalarda haber filmleri aracılığıyla öne çıkarılması, bu yerleştirme pratiğinin en çarpıcı örneklerindedir. Bunun yanı sıra, Mısır ve Türk filmlerinin savaş boyunca diğer yapımlara kıyasla Adana sinemalarında çok daha uzun süre vizyonda kalması ve seyirciden yoğun ilgi görmesi, bu filmlerin yerel kültürel bağlamla kurduğu güçlü ilişkiyi gözler önüne serer. Amerikan filmleri savaş süresince sayıca baskın olsalar da, gösterim süreleri genellikle bir hafta ile sınırlıdır; buna karşın Mısır ve Türk filmleri, birkaç haftaya yayılan gösterimleriyle dikkat çeker. Örneğin, *Dertli Pınar* dört hafta vizyonda kalmış, sonraki yıllarda da birçok kez yeniden gösterilmiştir. Bu olağanüstü ilgi yalnızca millî sinemanın potansiyeline işaret etmekle kalmamış, aynı zamanda 1960'larda uygulamaya konan Bölge İşletmeciliği Sistemine ilham vererek, bölgeye özel film gösterim ve dağıtım politikalarının şekillenmesinde öncül bir rol üstlenmiştir. *Dertli Pınar* ve *Şehvet Kurbanı* gibi yapımlar, 1960'lardan itibaren Çukurova bölgesinde çekilen ve yerel seyirciden büyük ilgi gören filmlerin öncülleri olarak değerlendirilebilir (bkz. Şanlıer Yüksel ve Çam, 2019b). Bu nedenle, savaş yıllarındaki Adana'daki film gösterimleri sadece geçici bir dönem uygulaması olarak değil, Yeşilçam sinemasının çok-merkezli bir yapıya evrilişinde tarihsel bir eşik olarak ele alınmalıdır. İstanbul merkezli sinema tarih yazımında genellikle göz ardı edilen bu yerel uygulamalar, hem seyirci tercihlerini hem de salonların kendi çevreleriyle kurduğu etkileşimi ortaya koymaktadır. Savaşın zorlayıcı koşullarında gelişen bu pratiklerse, ilerleyen yıllarda yerel kültürel tercihlere duyarlı, ticari başarıyı bölgesel izleyici talepleriyle harmanlayan bir sinema anlayışının temelini oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Abisel, N. (2005). *Türk sineması üzerine yazılar*. Phoenix.
- Acland, C. R. (2003). *Screen traffic: Movies, multiplexes, and global culture*. Duke University Press.
- Akçura, G. (2004). *Aile boyu sinema*. İthaki.
- Alsaray sinemasında ilaveten. (1940, Aralık 16). *Yeni Adana*, 4.
- Alsaray sinemasında. (1945, Ocak 5). *Bugün*, 4.
- Alsaray ve Tan sinemalarında 1941–1942 mevsiminde göstereceğimiz filmlerden bazıları. (1941, Ekim 12). *Bugün*, 4.
- Alsaray ve Tan sinemalarında pek yakında. (1944, Mart 22). *Bugün*, 4.
- Alsaray ve Tan sinemalarında yakında. (1941, Ocak 18). *Yeni Adana*, 4.
- Alsaray ve yazlık sinemalarında bu akşam. (1944, Ekim 10). *Bugün*, 4.
- Asri sinema. (1939, Ağustos 1). *Türksözü*, 3.
- Berktaş, E. (2008). *1939–1950 dönemi Türk sinemasının ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel yapısı* [Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Biltereyst, D., Maltby, R., ve Meers, P. (Ed.). (2019). *The Routledge companion to new cinema history*. Routledge.
- Bu sene Tan Sinemasında filmi gösterilecek olan bazı yıldızların isimleri. (1939, Ekim 1). *Türksözü*, 3.
- Cantek, L. (2004). *Gündelik yaşam ve basın (1945–1950): Basında gündelik yaşama yansıyan tartışmalar* [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi.
- Chapman, J. (2001). *The British at war: Cinema, state and propaganda, 1939–1945*. I. B. Tauris.
- Güzel filmler – Bu sene kötü film yok gibi bir şey. (1932, Ekim 20). *Akşam*, 9.
- Hediger, V., ve Vonderau, P. (2009). *Films that work: Industrial film and the productivity of media*. Amsterdam University Press.
- Işıkları maskeleyen mecburiyeti kalktı. (1940, Aralık 1). *Türksözü*, 1.
- Kapularını yeni mevsim için pek yakında açacak olan Alsaray Sineması. (1942, Eylül 26). *Bugün*, 4.
- Karadoğan, A., ve Öztürk, S. R. (2022). *Türkiye’de sinema sansürünün tarihi (1932-1988) – Sansür karar defterleri üzerine bir inceleme 1. Cilt (1932–1963)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Keegan, J. (1989). *The Second World War*. Penguin Books.
- Keshishian, V., Löker, K., ve Polatel, M. (Ed.). (2018). *Ermeni kültür varlıklarıyla Adana*. HDV Yayınları.
- Koçak, C. (2018). *Türkiye’de Milli Şef dönemi Cilt 1 (1938–1945)* (8. baskı). İletişim.
- Koçak, C. (2020). *Türkiye’de Milli Şef dönemi Cilt 2 (1938–1945)* (8. baskı). İletişim.
- Koppes, C. R., ve Black, G. D. (1987). *Hollywood goes to war: How politics, profits, and propaganda shaped World War II movies*. The Free Press.
- Le cinéma à Smyrne. (1913, Ocak 25). *Ciné – Journal : Organe hebdomadaire de l’Industrie cinématographique*, 6(231), 41–47.
- Maltby, R., Biltereyst, D., ve Meers, P. (Ed.). (2011). *Explorations in new cinema history: Approaches and case studies*. Wiley-Blackwell.
- Melnick, R. (2022). *Hollywood’s embassies: How movie theaters projected American power*. Columbia University Press.
- Mertcan, H. (2012). Adana Arapları ve eşkıya Cerzun. B. Çelik (der.). *Adana’ya kar yağmış – Adana üzerine yazılar* (4. baskı) içinde (ss. 157–169). İletişim.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., ve Saldana, J. M. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3. baskı). SAGE.
- Mingant, N. (2022). *Hollywood films in North Africa and the Middle East: A history of circulation*. State University of New York Press.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri – Nicel ve nitel yaklaşımlar 2. Cilt*. (S. Özge, Çev.). Yayınodası Ltd.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı’nda Türk dış politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 253–269.
- Özgüç, A. (1988). *Kronolojik Türk sinema tarihi 1914–1988*. Sinema Dairesi Başkanlığı.
- Özön, N. (1968). *Türk sineması kronolojisi (1895–1966)*. Bilgi.
- Özön, N. (2013). *Türk sineması tarihi (1896–1960)* (4. baskı). Doruk.

- Özuyar, A. (2011). *Faşizmin etkisinde Türkiye’de sinema (1939–1945)*. Doruk.
- Özuyar, A. (2013). *Türk sinema tarihinden fragmanlar (1896–1945)*. Phoenix.
- Pınar, M. (2015). Adana Türk Ocağı ve faaliyetleri (1923–1931). *The Journal of International Social Research*, 8(41), 537–552. <https://doi.org/10.17719/jisir.20154115039>
- Ricci, S. (2008). *Cinema and fascism: Italian film and society, 1922–1943*. University of California Press.
- Scognamillo, G. (1991). *Cadde-i Kebir’de sinema*. Metis.
- Scognamillo, G. (1993). *Bir Levantenin Beyoğlu anıları* (5. baskı). Metis.
- Sinema ve sahnelerde hükümdarların resimlerinin gösterilmemesi. (1902, Temmuz 9). BCA DH.MKT, 537/38 – 1, 2.
- Sinemalar çok pahalı. (1943, Mart 15). *Yeni Adana*, 3.
- Stone, N. (2019). *İkinci Dünya Savaşı*. (İ. Kapaklıkaya, Çev.). Ketebe.
- Şanlıer Yüksel, Ö. İ. ve Çam, A. (2019a). Adana sinema tarihinden kadınların seyir deneyimine dair fragmanlar. *Kültür ve İletişim*, 22(2), 63–94. <https://doi.org/10.18691/kulturveiletisim.629046>
- Şanlıer Yüksel, Ö. İ. ve Çam, A. (2019b). Çukurova’da 1960–1980 dönemi sinema pratiklerinin özel bir örneği: Yörük filmleri. *Sinicine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 291–320. <https://doi.org/10.32001/sinicine.639715>
- Tekerek, N. (1997). *Cumhuriyet Dönemi’nde Adana’da batı tarzı tiyatro yaşamı (1923–1990)*. Türk Tarih Kurumu.
- Tosh, J. (2020). *Tarihin peşinde: modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrultular*. (Ö. Arıkan, Çev.). Kronik.
- Türkiye Orta Şarkta gece ışıklarını söndürmeyen yegâne memleketidir. (1941, Ağustos 5). *Bugün*, 3.
- Vande Winkel, R., ve Welch, D. (Ed.). (2011). *Cinema and the swastika. The international expansion of Third Reich cinema*. Palgrave Macmillan.
- Wollenberg, H. H. (1948). *Fifty years of German film*. The Falcon Press Limited.
- Yazlık Asri sinemada bu akşam. (1944, Ekim 3). *Türksözü*, 3.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. (Y. Saner Gönen, Çev.). İletişim.